

Dobva-fakadva*. Ugyanilyen című cikkében VILLÓ ILDIKÓ behatóan foglalkozik a *döbbefakadva*, *dogvafakadva*, *dobva-fakadva*, *dobbafakadva*, *dobbā fakaddā*, *döbve-fakadva*, *dudvā-fakadvā* és *dühbe fakadva* 'mérgesen, bosszúsan, dúlva-fúlva' határozószói értékű nyelvjárási kifejezés-változatok alakulásmódjával (MNy. 1975: 464–5) Ténybeli adatokkal bizonyítja, hogy első tagjuknak idővel több ízben különböző értelmezést kölcsönzött a spontán népi nyelvérzék, vagyis – JUHÁSZ DEZSŐNEK (MNy. 2001: 84) helytálló megállapítása szerint – a népetimológiával társuló lineáris analógia. A XVI. század közepéről a Ti-

* Őrizzék e sorok Villó Ildikó emlékét!

nóditól idézett *dobjok fakadva*, majd a XVII. század elejéről Veresmartinál előforduló *dobja fakadva* (NySz.) adatok arra vallanak – vélekedik a valóságnak megfelelően VILLÓ ILDIKÓ – , hogy a fenti kifejezés-változatok őse eredetileg a *dobja fakadva* 'mérgesen, indulatosan, dúlva-fúlva' alanyi szerkezetű szólás volt. Majd rátér e régi szószerkezet alkotó elemeinek, illetőleg alapjelentésének meghatározására. Meggyőződése, hogy „első tagja 'dohártyá'-t jelentett (éppen a *dohártya* szó őrsi, illetve újította fel a nyelvújítás jóvoltából ezt a jelentést). Második, igei tagja pedig az eredetibb '(meg)reped' jelentést aktiválta” (uo. 464). A *dobja fakadva* szólást tehát az imént említett jelentésbeli megfontolás alapján – képekre lefordítva – így értelmezi: „olyan mérges, hogy a d o b h á r t y á j a m a j d m e g r e p e d a z indulattól” (uo. 465; én ritkítottam: M. S.).

Álljunk meg ennél az értelmezésnél! Tegyük ezt abból az okból, mert az alábbi szövegkörnyezetben levő határozószói értékű *dobja fokattal* régi változat felveti a VILLÓÉtól némiképpen különböző vagy talán másmilyen értelmezés lehetőségét is: 1618: az szállásomra kétszer izent az legényekre [ti. Kamuthi Farkas, a portai főkövet Borsos Tamás legényeinek], hogy azon szekérre, felrakják az szénát, kiről lehányták, s az ő szállására vigyék, mert ha oda nem viszik, ugy vereti meg őket, hogy pokrócba viszik őket az szállásra. De azért ugyan nem adák az szénát, csak *dobja fokattal* marada [BTN 81] (SzT. 2: 435 *dob* 'tobá; Trommel').

E szöveg expresszív hangulatú mondanivalójában benne van az is, hogy a portai követnek vészterhes fenyegetései nem jártak eredménnyel, mi több: akarata s z é g y e n l e t e s e n m e g h i ú s u l t , m i n t e g y v e r e s é g e t s z e n v e d e t t . Ezt az adott helyzetre alkalmazott értelmezést megtámogatja Tinódi Sebestyén alábbi mondataiban fellépő konkrétabb – szerintem: hadviselés szülte – *dobjok fakadva* szólás is; alkalmoszerű jelentése ugyanis önként értődik: '<a törökök> szégyenletes verességet szenvedtek'. Íme a példák: „Kőfalak valának rontva, az terekek vadnak d o b j o k f a k a d v a ” (RMK. 3: 145, vö: NySz. 1: 514), illetve: „Ám, szégyönökre eltágulának [ti. a törökök] D o b j o k f a k a d v a elbúsulának Sok főnépet ök siratának, Magyar vitézők nagy hálát adának” (RMK. 3: 175). [*tá-gul* = 'elmege, (el)vonul'; *elbúsul* = 'feldühödik': SzT.]

A két ellenséges sereg összecsapását Heltai Gáspár így írja le Krónikájában: „dobokat vtténc, és vtközetet fuuánac Es hertelen egybe roppona à két fereg” (Helt: Krón. 88, vö. NySz. 1: 514 2. *dob*, ill. 3: 910 *ütközet*). Az idéztem nyelvtörténeti adatokból az a következtetés vonható le, hogy a szembenálló hadak mindennemű mozgását – riadóztatását, buzdítását, bátorítását stb. – annak idején (de régtől fogva is) hangos trombitaszóval, valamint szaporán csattanó, dörrenő d o b s z ó v a l irányították, fokozták. A vesztesre állók olyannyira hevesen ütötték-verték volt – a nagy hadilármán, csatazajon átütő – „harag szavu, tombolva robbanó” (Zrínyi 1: 64: TESz. *robog*) ormótlan (réz)dobjaikat, hogy nem egynek *befakadt*, azaz b e s z a k a d t , b e h a s a d t a bőre. Az immár „meggyőzött” (CzF.), rendjében, fegyelmében megbomlott ellenség m e g s z é g y e n ü l t e n , d ú l v a - f ú l v a menekült az ütközet színhelyéről. Eleink az ilyen örvendetes hadi ténynek egy-egy mozzanatát adott alkalmakkor így fejezték ki szemléletesen: <a törökök> *dobjok fakadva vadnak / maradtak / eltágulának / elbúsulának*.

Befejezésül még meg kell jegyeznem: Úgy vélem, hogy a régi történelmi korok jellegzetes tényét, hangulatát felidéző értelmezésem megadja a kulcsát az 1905-ben közölt nagyacsádi *dobva-fakadva* frazeológiai szókapcsolatban rejülő – mára már elhomályosult – szemléletnek, képnak is: *Nad dova-fakadva mēnt haza* 'Nagyon mérgesen, zúgolódva,

magából kikelve ment haza' (ÚMTsz. *dobva-fakadva*). – A nyelvújítási *dobhártya* – akár a finn *rumpukalvo* vagy az orosz *барабанная перепонка* stb. – a latin *membrana tympani* mintájára alkotott tükörszó; nálunk csaknem a XVIII. század végén jelentkezik (TESz., EWUng.).

MOKÁNY SÁNDOR